Чăваш Республикин Культура, национальноçсен ĕçĕсен,
информаци политикин тата архив ĕçĕн министерстви
Чăваш Республикин Наци библиотеки
Чăваш наци литературипе библиографи пайĕ

«Шухăшсем, шуратрăр сăнăма…»

Ваçлей Митта çуралнăранпа 100 çул çитнĕ май литература каçĕн сценарийĕ

Шупашкар 2008

Редакци совечĕ:
Г. П. Соловьева;
Н. Т. Егорова
Р. Н. Глухова

Кăларăмшăн яваплă:
Г. П. Соловьева

Хатĕрлекенĕ: А. Ю. Павлова

«Шухăшсем, шуратрăр сăнăма…» : В. Е. Митта çуралнăранпа 100 çул çитнĕ май литература каçĕн сценарийĕ / Чăваш Республикин Наци библиотеки ; хатĕрлекенĕ А. Ю. Павлова. – Шупашкар, 2008. – 21 с.

Компьютерпа пичетлекенĕ: А. Ю. Павлова

© Чăваш Республикин Наци библиотеки

«Шухăшсем, шуратрăр сăнăма…»

Васлей Митта çуралнăранпа 100 çул çитнĕ май литература каçĕн сценарийĕ

Поэтăм, вилĕме ан асăн,

Çак пурнăç – ĕмĕрхи илем.

Кунçулĕ кăлăх пулмасассăн,

Вилсен те пурăнать этем.

В. Е. Митта

Вулавăшăн хăтлă пӳлĕмĕнче паллă поэтăн пурнăçĕпе пултарулăхне халалланă кĕнеке выставки, стенд йĕркеленĕ. Чуна канăçлăх кӳрекен чăваш кĕввисем янăраççĕ е Митта Васлейĕн юратнă Генрик Венявскин «Полонез «Прощание с Родиной» кĕввине шăппăнрах яма юрать. Çавра сĕтел хушшинче чăваш тумĕ тăхăннă çамрăк Митта ларать, сăвăсем çырать. Пӳлĕмре пианино ларать (Ăна витсе хунă).

<u>*Хутшăнакансем:*</u>

- 1-мĕш ертсе пыракан

- 2-мĕш ертсе пыракан

- Митта сăнарĕ

- Илемпи (Митта хĕрĕн сăнарĕ)

- Нона Кирилловна Еремеева-Митта сăнарĕ (Митта мăшăрĕн сăнарĕ)

- Сăвă вулакансем

1 е. п. Ырă каç пултăр, хаклăран та хаклă тус-тантăшсем, хăнасем, ырă çыннăмăрсем! Кăçалхи çул пирĕн республикра ыр ĕçсен çулĕ. Ак мĕнлерех çырнă хăйĕн «Кун кĕнекинче» ырă ĕç тăвас пирки чăваш поэчĕ Митта Васлейĕ.

Митта сăнарĕ: Çыннăн чи пысăк ĕçĕ çынна ырă тăвасси мар, çынна усал тăвасран хăйне хăй чарасси. Эпĕ кирек мĕнле çынна та çапла каласшăн: эсĕ мана ырă ан ту, анчах мана усал тăвасран хăвна ху чар («Кун кĕнекинчен»).

2 е.п. Кам – ха вăл Митта? Хăш тапхăрта пурăннă, кампа туслашнă, мĕнле ун пурнăç шăпи?

1 е. п. Геннадий Волков ăсчах, этнопедагог палăртнă тăрăх: «Митта Ваçлейĕ хăйне евĕр сăвăç, хăйне евĕр çын, хăйне евĕр шухăшлавçă, хăйне евĕр сăмах ăсти пулнă. Вăл сăвă çыракан мар, вăл чăн-чăн сăвăç, тивĕçлипе паян кунччен те хаклайман пысăк поэт пулнă. Сăвă унăн ĕçĕ мар, унăн сывлăшĕ, унăн пурнăçĕ, унăн чĕре таппи пулнă. Вăл çырмасăр пурăнма пултарайман, мĕншĕн тесен виçесĕр пултарулăх ăна самантлăха та канăç паман».

2 е. п. Чăваш халăх писателĕ Илпек Микулайĕ çапла каланă: «Ун пеккине хак хумаççĕ, хакран пин хут çӳлтеччĕ вăл. Кăвар чĕреллĕ сăвăçă, вăл тăван халăхăн ăс-хакăл мулĕнче чăн çӳлти шайра тăратчĕ.Çепĕç лирик, шухăш пăлхавçи, сократла философ – ăçтан кăна тупса çитернĕччĕ-ши этем ĕмĕртен-ĕмĕре йăлана кĕртсе шăнăçтарнă çивчĕ ăс-хакăла?»

1 е. п. Митта сăнарĕ енне пăхса:

Кунта – ху вăйлă пулнипе янтрарăн,
Ху çутуна, таса ăспа çĕнсе,
Ху илемне кăтартрăн… Ку çеç мар-и:
Эс, халăх кăмăлне, чунне пĕлсе,
Ху çутуна ун сăнĕшĕн упрарăн.
Ăна вăй пур таран илем кӳрсе.

2 е. п. Çапла çырнă чăваш халăх поэчĕ Геннадий Айхи Митта Ваçлейĕн обществри пĕлтерĕшне палăртса.

1 е. п. Юратнă поэтăмăра халиччен нумай япалапа танлаштарса, пысăк ят парса пахаларĕç. Акă хăшĕ-пĕрисем: пысăк художник, хăй евĕрлĕ шухăшлавçă, çепĕç лирик, шухăш пăлхавçи, сократла философ, Шевченко пек таса, халăхăн паттăр ывăлĕ, тӳрĕлĕх салтакĕ, сӳнми кăвайт, алмаз пек вичкĕн, çутă çăлтăр, çырулăхри юман юпа.

2 е. п. Чăваш литературинче Митта Ваçлейĕ тĕрлĕ жанрпа çырса тарăн йĕр хăварнă. Вăл çырнисем 1920-мĕш çулсен вĕçĕчченех критиксене хытă калаçтарма пуçланă, вĕсене кĕçех вĕрентĕ кĕнекисене те кĕртнĕ.

Митта сăнарĕ:

Хаклă чăваш çынни – хамăн тăван,

Юрлам халĕ сана юррăма,
Йывăр ĕçре сана йăпатмашкăн
Кăларам-ха хĕрӳ сăввăма.

1 е. п. Василий Егорович Митта 1908 çулхи мартăн 5-мĕшĕнче Чăваш Республикин Патăрьел районне кĕрекен Аслă Арапуçĕнче (хальхи Первомайски ялĕ) çуралнă.

Митта сăнарĕ:

Сиктермерĕн мана кĕленче сăпкара,
Макăрсан пыл хумарăн тута-çăвара.
Анчах сансăр пуçне, ыр çĕршывăм,
Тĕнчере чи хакли тек пур-ши вăл?..

2 е. п. Çапла, çăмăл пулман поэтăмăрăн çамрăклăхĕ. Ачалăхĕпе яшлăхне шутламасан, поэт пурнăçне икĕ пĕр тан пая уйăрма пулать: вунçичĕ çул (1924-1937 тата 1954-1957) – литературăри пултарăвĕ, тепĕр вунçичĕ çулĕ (1937-1954) – Сталин лагерĕсемпе пуç янă вырăнсем. Халран кайнă этеме 1947-1949 çç сывлăш çавăрса илме панă пек ирĕке кăлараççĕ, унтан каллех – этапсем, Сталин лагерĕсем.

1 е. п. Ваçлей Митта, чи малтанах, çырма-шырама пикеннĕ-пикенменех революциллĕ авангард поэчĕн Çеçпĕлĕн ĕçне малалла тăсакансен ретне тăрать. 1924 çултан пуçласа вăл республикăри хаçат-журналта анлăн пичетленет. Вулакана унăн чарусăр уçă кăмăлĕ, сăввисен чĕрене пырса тивекен лиризмĕ, туйăмсем кĕтмен çĕртен каплана-каплана килни килĕшет.

Çамрăк чăваш поэчĕсене «ылтăн кăтраллă ывăлĕн, йывăç пӳртлĕ Раççей юрăçин» Сергей Есенин сăнарĕпе пултарăвĕ илĕртет: «Выткался на озере алый свет зари...» тата ытти те. Çакăн евĕрлĕрех йĕркесем Митта çырнисенче те тĕл пулаççĕ.

Митта сăнарĕ:

Пурте, пурте пĕртен-пĕр тивĕç
Сăввăн ылтăн чĕлхи-çăварне.
Ун хăвачĕ стихийăран çивĕч,
Уншăн пур вăй-хăват та – парне.

* * *

Поэт ак тытрĕ сăрнайне...
– Кĕрле, пăлхаварлă сăрнайăм!
Çĕнĕ çĕршывăн çĕн туйне
Чи чаплă хăна пек эс кайăн.

2 е. п. Поэтăн çырма пуçланă тапхăрĕ вăраха кайман. Ăнкаруллă çамрăк сăвăсене ачаран тенĕ пек чунтан юратнăскер, поэзи мĕн иккенне часах чухласа илнĕ. Пуçласа çырнă сăввисем унăн чиперех шăранса тухнă. Вăл вăхăтри журналсемпе хаçатсенче пичетленсе пынă сăвăсемпе танлаштарнă çĕрте, вĕсем начаррисен шутĕнче пулман. Çирĕме те çитмен поэтăн ячĕ çыракансем хушшинче кăна мар, вулакансем хушшинче те хăвăртах паллă ят пулса тăнă. Вăл вара пирĕн литературăна яланлăхах кĕрсе юлнă.

1 е. п. Вулакансем, тăван литературăна юратакансем Митта Ваçлейĕн пултарулăхне нимрен ытла «Кăмăл» (1932 ç.), «Кăмăлтан» (1956 ç.) сăвă кĕнекисем, очерксен сборникĕсем тата нумай куçарусем урлă кăна пĕлеççĕ. Чăн та, сахал пек туйăнать. Поэт хăй пурăннă вăхăтра хăйĕн çырнисене пĕтĕмпех пухса пысăк кĕнеке кăларма ĕлкĕреймен.

Митта сăнарĕ:

«Ун чухне эп, хам комсомолец пулнă май, Александр Безыменскипе Александр Жаров сăввисене юратарах параттăм, çырасса та вĕсем майлă çырма пăхаттăм. Есенинăн чуна пырса тивекен чипер сăввисем те мана илĕртетчĕç. Сăмаха тӳррĕн калас тетĕп, литературăра хамăр пек пурнăç шайĕпе çирĕпленсех çитеймен çамрăксемшĕн Есенинăн тӳнтерле-инкеклĕ çырнă сăввисем те чĕре патне пыратчĕç».

2 е. п. Телее пула, çак тапхăр Митта Ваçлейĕн вăрăма тăсăлман. Кирек хăш писателĕн пурнăçĕ, пултарулăхĕ литературăн мĕнле кĕрешĕвĕсем витĕр пынă çулне кăтартса парать.

Поэтăмăр хăй йăнăш çулпа чуптарнине часах туйса илет. 1928 çултах вăл «Çĕнĕ тупа» ятлă сăвă çырать. Вăл сăвăра Митта Ваçлейĕ хăйĕн йăнăшĕсем çинчен уççăнах калать:

Митта сăнарĕ:

… Каçар, каçар, хĕвелĕмĕр!

(Çамрăккипех пуль çав)

Хальччен те сас килмерĕ-мĕн

Мăнтарăн сăвăçа.

1 е. п. Ку вăл хăйĕн çинчен каланиех пулать. Тепĕр сăвăра поэт тус-тантăшĕсене питĕ ăслă канаш парать.

Митта сăнарĕ:

Выçвар кĕвви калан юрра,

Поэтăм, пăрахар.

Уксах ура вăйлă туйра

Ташламĕ вăрахах.

Кăвак пĕлĕтĕн чатăрĕ

Хĕвелшĕн уçăлсан –

Поэт! Поэт! Эс çав тери

Шўтле ан хуçăлсам.

2 е. п. Пурнăçа чунтан юратни, пултарулăха çĕнтерўллĕ вăй-хăват вырăнне хурса хисеплени – акă мĕн хавхалантарать поэта. Альберт Канаша парнеленĕ сăввинче вăл çак шухăша халăх сăмахлăхĕн формипе, кĕскен, витĕмлĕн каланă.

Митта сăнарĕ:

- Манран вăйли мĕн пур?..

Эп – чир,

Эп – тыткăнлăх,

Эп – çуклăх, -

Тесе мухтаннă, тет, Хĕнхур.

- Тĕнче ылханĕ, кай, ан çулăх!

Эп пур çинче – эс çук тек урăх!

Эп – çил,

Эп – ирĕклĕх,

Эп – пурлăх,

Эп – санăн вилĕмў, Хĕнхурлăх, -

Тесе каланă Пултарулăх.

1 е. п. Ҫӑмӑл пулман поэтӑмӑрӑн пурнӑҫӗ. Ҫын элекне пула вӑл Сталин лагерӗсенче 17 ҫул чӑтса-тӳссе ирттернӗ. Митта Ваҫлейне 1937 ҫул вӗҫӗнче сӑлтавсӑр арестлеҫҫӗ. Ӑна Шупашкар, Улатӑр тӗрмисенче, вӑрах вӑхӑт хушши Горький облаҫӗнче тытаҫҫӗ. Ҫак ҫулсене аса илсе поэт мӑшӑрӗ Нонна Кирилловна Еремеева-Митта ҫапла ҫырнӑ:

Н.К. Еремеева-Митта сӑнарӗ: *«Ваҫлее 1937 ҫулхи декабрӗн 18-мӗшӗнче тытса кайрӗҫ. Килессе ҫӗрле, вуниккӗсенче, килчӗҫ. Тӳрех «пӑшал пур-и?» тесе ыйтрӗҫ. Вӑл шӑпах темӗскер ҫырса ларатчӗ: «Ҫук ман нимле пӑшал та, ак ҫак ручка ман пӑшалӑм!» Пӗтӗмпех ухтарчӗҫ, сапаларӗҫ, пӑтратрӗҫ. Унӑн мӗнпур кӗнекине, вырӑсла, чӑвашла хучӗсене илсе кайрӗҫ. Пирӗн ун чухне «Калевалӑн» ҫав тери чаплӑ томӗ пурччӗ. Ваҫлей тин ҫеҫ туяннӑччӗ. «Калевалӑна» та йӑтса кайрӗҫ. Ун чухнех М. Горькин «Окуров городокне» куҫарнин алҫырӑвӗ те ҫухалчӗ. Ахӑртнех, хӑйсен килӗсенчи библиотекӑсене пуянлатрӗҫ-тӗр. Эп пӗр чарӑнми «мӗн туса хутӑн эс» те «мӗн туса хутӑн эс» тетӗп. Вӗсем: «Хӑй мӗн туса хунине вӑл хӑй те пӗлмест»,- теҫҫӗ сӳрӗккӗн. Ухтарнӑ чухне уйӑрса илнӗ япаласене ҫыхма кантра тавраш ыйтрӗҫ. Кантри тупӑнмарӗ. Вара эп вӗсене хура хӑю сӗнтӗм. Малтанах килӗшмерӗҫ, анчах кайран ҫав хӑюпах туртса ҫыхрӗҫ япалисене. Ун чухне темшӗн ытла та ӑшӑччӗ. Картишне тухрӑмӑр. Шыв юхать. Кӳлленчӗксем тӑрӑх Ваҫлей кӑҫатпах утса кайрӗ.*

Ӑна Карл Маркс урамӗнчи 26-мӗш ҫуртран, Госбанка хирӗҫскертен, тытса кайрӗҫ. Каярах Ваҫлей банка кӗмелли вырӑна Некрасов сӑввинчи чаплӑ алкумпа танлаштаратчӗ...

Пӗр-ик эрнерен «каҫхи хӑнасене» урамра тӗл пултӑм. «Митта ӑҫта?» - тетӗп. Пӗр сӑмах та чӗнмерӗҫ, нимӗн те пулса иртмен тейӗн. Пӑрӑнса утрӗҫ.

Кайран тин, январьтеччӗ пулас, эп ӑна ҫав-ҫав кун НКВДӑн следстви тӗрмине куҫарса пырассине пӗлтӗм. Эп унта ҫитнӗ ҫӗре унта ҫынсем – Краснов-Аслипе ытти паллӑ ҫынсен арӑмӗсем – тӑраҫҫӗ. Вӗсем те кӗтеҫҫӗ. Акӑ Ваҫлее турттарса килчӗҫ. Вӑл тухрӗ, анчах унпа юнашар – виҫ-тӑватӑ милиционер. Хӑй пӗрмай ман еннелле пӑхать, утнӑ хушӑрах урине ҫӗклет те кӑҫаттин тӗпне аллипе кӑтартать. Ҫук, ӑнланмарӑм эп вӑл мана мӗн каласшӑн пулнине, кӑҫатти те вӗр-

çĕнĕччĕ те. Кайран тин вăл хăйне этаппа ăсатни çинчен пĕлтерни пуçа пырса çапрĕ».

Сăвă вулакан:

Çăлтăр витĕр çул курăнать,
Куççуль витĕр кун курăнать…
Çунатăм, юлатăн. Ан макăр.
Салтак пек маттур уйрăлар.
Ман çул – çăлтăр витĕр – тап-такăр,
Ман çул – куççуль витĕр – уяр.
Пире çурçĕр çилĕ ыталĕ,
Ачашлĕ кăра шартлама.
Çуталĕ жандармăн медалĕ,
Вăл памĕ çулра аташма.
Спасибо! Савса ывăлларĕ
Мана Сармантей самани.
Юрлар-и, кулса уйрăлар-и?
Тен, ĕмĕрлĕхех… чун савни!..

(Митта Ваçлейĕ «Пуç янисен юрри»)

1 е. п. Митта Ваçлейĕ мăшăрĕ патне 1944 çулхи сентябрĕн 10-мĕшĕнче янă çырура (тытса кайнăранпа 7 çул иртнĕ хыççăн) çапла çырнă

Митта сăнарĕ *(тĕп герой сăнарне тĕрмери тапхăрти пек гримламалла): «Таврăнатăп эп вăрă-хурах пек, ĕмĕрлĕхе чун канлĕхне çухатнă çын пек, çын çине тÿррĕн пăхма пултарайманскер, хастарлăха, хăюлăха çухатнăскер. Çакăн пек çын упăшка пулма пултараймасть, пулсан та – килйыша телейлĕ тума хăват çитерейместь. Ун пек çынпа çемье канăçлăх мĕнне пĕлес çук, ун пек çыншăн ыран куна нимĕнле гаранти те çук, астăватăн пуль 1937-мĕш çул апрель уйăхĕнчен пуçласа иксĕмĕр мĕнле пурăннине. Пĕр каç та асаплă кĕтÿсĕр иртместчĕ вĕт. Сана тата ăса кĕре пуçланă ачасене çавăн пек шанчăксăр пурнăç парасшăн мар эп ÿлĕм».*

(…) Паллах, вăрçă хыççăн пире кунта тытас çук. Эпир таврăнăпăр. Хам валли эпĕ пĕр-пĕр аякри кĕтесе суйласа илĕп, Чăваш тĕпелĕнче мар, кĕтмен тата паллă

мар хӑнасем ларакан ҫӗре вырнаҫӑп, ятсӑр тарҫӑ пек кунӗн-ҫӗрӗн ӗҫлӗп, анчах хамӑнне тӑвӑп!».

2 е. п. Ҫав ҫырӑвӗнченех Митта ҫапла ҫырать

Митта сӑнарӗ: *«Асран кайми юлташӑм! Тин ҫеҫ ӗҫрен ӗшенсе таврӑнтӑм, алӑран кӑранташ ӳкет, анчах май килнӗ чух тахҫанах каламалли сӑмахсене каламасӑр хӑварас мар тетӗп. (...) Ҫичӗ ҫул… вӗсем маншӑн пӗр усал хура кун пек, ниепле вӑранаймасӑр куракан асаплӑ тӗлӗк пек. Ҫав вӑхӑтрах эпӗ сирӗнтен ӗнер ҫеҫ уйрӑлса тухнӑ пек, тин ҫеҫ, ӗнер ҫеҫ пек. Вӑл ӗнтӗ манӑн пурнӑҫӑм пулӑм тӗлӗшӗнчен пушӑ иккенне пӗлтерет, ирӗкре кашни кунӑн хӑйӗн туйӑмӗ, творчествӑллӑ содержанийӗ пур, кашни кун – пархатарлӑ ҫыншӑн пултаруллӑ ӗҫ этапӗ, кунта вара йӑлтах урӑхла, вӑхӑт калама ҫук тӑрлавсӑр иртет, пӗр кун – тепӗр кунӑн копийӗ, эпир кунта, выльӑхсем пек, вӑхӑтлӑх туйӑмне ҫухатнӑ, ҫавӑнпа та сиртен уйрӑлни ӗнер ҫеҫ пек туйӑнать. Анчах вӑл апла мар иккен, хамран пилӗк ҫулта юлнӑ Нарспи паян ҫитӗнен ҫын сассипе калаҫать, вӑл ӗнтӗ ӑраскалсӑр ашшӗне хӑш чухне питлесе илмелӗх те пулнӑ.*

Нонна, ну мӗн сана ҫырам? Эпӗ санпа калаҫма та тивӗҫлӗ мар. Ҫын-и вӑл, айӑпсӑр пула тӑркач, хӑйӗн айӑпсӑрлӑхне кӑтартса пама пӗлмен ҫын ҫын-и вӑл? Халь ӗнтӗ урӑх ун ҫинчен тапратмӑпӑр, кая юлчӗ. Эпӗ айӑплӑ! Эпӗ айӑпсӑр тесен, мана тӑван анне те ӗненес ҫук. Эпӗ айӑплӑ – хам айӑпсӑрлӑх ҫинчен ҫынна ӗнентерме пултарайманнишӗн, ҫавна пула ҫакӑ ҫичӗ ҫул хушшинче тӑван чӑваш халӑхӗшӗн пӗр шӑрпӑк та усӑ кӳрейменнишӗн, сире ҫакӑн пек телейсӗр тунишӗн, юлашкинчен – тӑватӑ тӑванӑм пек ҫак ахӑрсаманара пуҫа хурайманнишӗн. Мӗн чухлӗ калас сӑмах, мӗн чухлӗ тӑвас ӗҫ ҫухалчӗ, мӗн чухлӗ ҫутӑ ӗмӗт сая кайрӗ ман ҫак ҫичӗ ҫул хушшинче!».

Сӑвӑ вулакан:

Тап-тап пусса, кал-кал утам-и,
Кисрентӗр цементлӑ урай.
Ҫӗлен пек сӑнчӑрӑн ытамӗ
Ан пустӑр шӑнӑра пӗрмай.
Ӑҫта эс, вутлӑ чӑн сӑмахӑм,

Илемӳпе мана çутат! –
Çапла вăл тăлăххăн-хăраххăн
Кун-кунласа утать, утать…

2 е. п. Автор кунта сăвă йĕркисене вĕçленмен «Тайăр» поэма геройĕпе çыхăнтарнă пулсан та, сăвăçăн хăйĕн кун-çулĕн паллисем уççăнах курăнаççĕ.

Митта сăнарĕ:

Е кĕтнĕ кун çитес пулсан пĕр те пĕр,
Эп çунăп иртнĕ хĕрӳпех, -
Ăмăртăва тухан яш кĕрĕм евĕр,
Вăй-кил кӳртен мăн кĕрӳ пек.
Эп таврăнăп йăвашшăн та хаяррăн,
Çĕршыв туй-çуй тапратнă чух.
Хавхалануллă такмаксем хайларăм,
Туй намăсне ярассăм çук.

1 е. п. Айăпсăр айăпланнă сăвăç çирĕм çула яхăн пĕр йĕрке те çырса пичетлеймен. Поэтшăн çакă чăн та чи пысăк хурлăх.

2 е. п. Митта Васлейне йывăр самантсенче мăшăрĕ, тăванĕсем, юлташĕсем пăрахман, вăй парса тăнă. Еплерех асăнать-ха поэтăмăр чи çывăх юлташĕ Петĕр Хусанкай пирки? *(Экран çинче П.Хусанкай портречĕ)*

Митта сăнарĕ:

Кам тӳссе ирттерчĕ çынпа тан,
Кам ырра усал теме хăймарĕ,
Усала айваннăн пуç таймарĕ,
Çав калатăр пĕтĕм кăмăлтан:
Çамрăк ĕмĕр харама каймарĕ.
Пултаруллă тусăм! Тав сана!
Эп кунта вунçичĕ çул пулмарăм,
Пуласса та, ахăртнех, сунмарăм,
Анчах сан тивлетлĕ сăнарна
Чĕрĕ халлĕн чĕрĕмре упрарăм.

Вӑй параттӑн, ывӑнса ҫитсен,

Сас параттӑн, шухӑша кайсассӑн,

Е хӗвеллӗ ҫумӑр пек ачашшӑн

Ислететтӗн чун типсе килсен…

Ахаль мар эп тайӑлса каласшӑн:

Чӑвашсен пӗр лайӑх сӑмах пур –

Юлташ пултӑр хӑвӑнтан маттур!

(Митта Ваҫлейӗ «Тав сана!»)

1 е. п. Митта Ваҫлейӗ П. Хусанкай патне янӑ ҫыруран:

Митта сӑнарӗ: «*Тантӑш Хусанкай! Санӑн чӗрӳнти сӑмахусене эпӗ нихҫан та манас ҫук! Епле эс мана ӑс парса вӗрентнисем халь те ҫамрӑк чӗреме, пуҫӑма ҫӗмӗрсе тӑраҫҫӗ.*

Ан пӑшӑрхан, тантӑш! Малашне эсӗ те пӗччен пулмӑн! Пӗччен ҫеҫ хӑвӑн савӑнӑҫна, ҫавӑн пекех хӑвӑн хуйху-суйхуна юрламӑн. Сана юлташ каллех хӗрӳ чӗреллӗ чӑваш-пулхӑр йӑхӗнчен ҫуралнӑ ывӑл-хӗрсем сиксе тухӗҫ! Ӑна эс шанса тӑр!..»

2 е. п. Петӗр Хусанкай юлташӗ пирки ҫапла ҫырса хӑварнӑ: «*Халӑх чӗлхи, наци сӑн-сӑпачӗ, сахал сӑмахпа нумай калама пӗлни, таса кӑмӑл, вӗри чӗре таппи, тарӑн шухӑш – акӑ мӗн туять вулакан Митта сӑввисенче. Шӑратса хывнӑ йӗркесем, сӑвӑсерен тӗрлӗ кӗвӗ, тӗрлӗ ҫавра темелле, тулли рифма – ҫак пурте хӑй тӗллӗн тухса пынӑ пек, «чун тарӗпе» ӗҫлени сисӗнмест, мӗншӗн тесен сӑввӑн тӗп шухӑшӗ, шалти тасалӑхӗ кӑмӑла ҫавӑрать*».

1 е. п. Митта Ваҫлейне юлташӗсем ырӑпа асӑнаҫҫӗ. Василий Давыдов-Анатри аса илӗвӗнчен: «*Митта Ваҫлейӗ – пирӗн ял ҫынни. Ҫавӑнпа та эпӗ ӑна мӗн ачаранах лайӑх пӗлнӗ. Ку ҫеҫ те мар, поэт мана литература ҫулӗ ҫине тӑма пулӑшнине те ырӑпа асӑнмасӑр иртсе кайма пултараймастӑп*».

2 е. п. Геннадий Айхи Митта Ваҫлейӗ ҫинчен ҫапла йӗркесем шӑрҫаланӑ:

Кунта – хӑв вӑйлӑ пулнипе янтрарӑн,

Ху ҫутуна, таса ӑспа ҫӗнсе,

Ху илемне кӑтартрӑн… Ку ҫеҫ мар-и:

Эс, халăх кăмăлне, чунне пĕлсе,
Ху çутуна ун сăнĕшĕн упрарăн.
Ăна вăй пур таран илем кӳрсе.

1 е. п. 1947 çул вĕçĕнче Митта Чăваш çĕршывне таврăнать, анчах ăна литературăпа культура ĕçне явăçтарма шанмаççĕ. Вара вăл тăван районĕнчи тĕрлĕ ялсенче учительте, бухгалтерта, уй хуралçинче ĕçлет.

2 е. п. 1949 çулхи ака уйăхĕнче ăна каллех арестлеççĕ те Красноярск крайĕнчи Мăн Муртта районне ăсатаççĕ. Кунта вăл 1954 çулхи хура кĕркуннечченех пурăнать, тĕрлĕрен вак-тĕвек ĕçре тăрать.

2-мĕш сăвă вулакан:

Каясси ман каллех – вăрăм çул,
Курасси ман каллех - темĕн чул…
Тусăм, тусăм, мĕн пулчĕ? Мĕн килчĕ?
Тĕрĕс-тĕкĕл пурнар тенĕ чух,
Ак каллех уйрăлмашкăн тĕл килчĕ…
…Кама калăп хам хуйхăм çинчен?
Кама чĕнĕп чĕлхем çĕтиччен?
Кăлăх пулĕ – сассăм пăчланĕ.
Анăçран тухăça çитиччен –
Хырлăх мар-мĕн – хурлăх вăрманĕ.
Çитĕ вăхăт, мана манăça
Эс хăварăн. Пурнан пурнăça
Кайăкла ирттерме çтан пултарăн?
Эпĕ панă айван шанăça
Шур пӳспе чĕркесе эс пытарăн.
Эп çапах, хам пуçтах пуçăмпа,
Утăп, утăп асаплă çулпа –
Чăтлăхсем, шыв-шурсем, тусем урлă…
Çтан чĕнен сана, тусăм, хампа:
Инçе çулăм ытла та хĕн-хурлă!..

(Митта Ваçлейĕ «Элеги» сăввинчен)

1 е. п. ««Культ киреметне» пула алла хут-кăранташ тытайман сăвăç инçетре те, питĕ йывăр самантсенче те, тăван литературăшăн çунма пăрахман. Вăл темле майпа чăваш хаçат-журналне тупса вулама пултарнă, пирĕн литературăра ĕлĕкрех палăрнă писательсемпе пĕрле çамрăккисемшĕн те ӳссе пынишĕн пĕтĕм чун-чĕререн савăннă», - тесе çырнă Александр Артемьев хăйĕн «Пурнăç чăнлăхĕпе писатель ăсталăхĕ» кĕнекинче.

2 е. п. Митта сăмах илемне çав тери аван туйнă. Паянхи поэтсем валли хывнă халалĕ çапла янăрать:

Митта сăнарĕ:

Хĕн-хурлă пултару саманчĕ,
Ăна пĕлмен поэт – айван.
Сăмахăн асапне чăтман çын
Нихçан та сăвăç пулайман.
Чун тарĕпе тухман сăмахăн
Пăшал тытмалăх çук вăй-тар.
Ан ут, поэт, уксах чăлахăн,
Сан аллăнта шакăртма мар.

(Митта Ваçлейĕ «Çĕнĕ çĕртен килнĕ çыру» ярăмран)

1 е. п. Тепĕр халалне пиçĕ чĕлхепе каланă, çавăнпа сăвă йĕркисем вулаканăн чунне тивеççĕ.

Митта сăнарĕ:

Ман пурлăхăм чух, пин ылтăнăм çук,
Нумай кирлĕ мар тăван пĕрле чух.
Нумай та пĕтет, сахал та çитет,
Тату пурнăçа элле мĕн çитет?
Пурри вăл – пĕрле, çукки – çурмалла,
Тата, тăвансем, мĕнле пулмалла?
Ăс патăр ватти, вăй патăр яшши.
Этем, этеме ан пул ытлашши…

(Митта Васлейĕ «Анатри юрă» сăвăран)

2 е. п. Геннадий Федорович Трофимов (Юмарт) ăсчах хăйĕн статйинче çапла палăртать: *«Митта пире çынлăхлă пулма çеç мар, ытти енчен те пархатарлă пулма халалласа хăварнă. Поэзире те, критикăра та вăл пурнăç чăнлăхĕшĕн çирĕп тăнă. Ахальтен мар поэт Александр Алкан «Хамăр ялсем» поэмине тишкернĕ май «Пурнăç чăнлăхĕ» ятпа çивĕч статья çырнă. Çырав ăсталăхĕ, чăвашлăх, тирпейлĕх-управ, сăпайлăх, танлăх тата ытти çинчен те Митта асра юлакан шухăшсем каласа хăварнă. Вĕсем çитĕнекен ăрăва вĕрентес ĕçре усă курмалли паха хатĕрсем шутланаççĕ. Çавăнпах ĕнтĕ çыравçăн чылай хайлавне вăтам шкул программине кĕртнĕ. Кунта унăн сăввисем те, поэмисем те, статйисем те пур. Акă ачаш ача пек, пуса каччи пек, çулри юлташ пек Атăл сăнарĕпе паллашатăн та ăна нихăçан та манмастăн. Çакăн пек вичкĕн сăнарсем Митта çырнинче чылай тĕл пулатăн. Вĕсем чăваш çыннин чун хавалне ăшăтса, пуянлатса тăраççĕ».*

1 е. п. 1954 çул вĕçĕнче поэта тӳрре кăлараççĕ. Митта тунсăхласа çитнĕ хĕрӳ кăмăлпа каллех литература ĕçне пикенет.

Митта сăнарĕ:

Хĕнпе хĕрсе туптаннă сассăм
Каллех ян хурçă пек таса!..

(«Тайăр» поэмăран)

2 е. п. Малтан вăл литература консультанчĕ, унтан «Тăван Атăл» альманах секретарĕнче ĕçлет. Пĕр-икĕ çул хушшинче вăл кӳтсе çитнĕ чунри шухăш-кăмăла сăвăлама тытăнать, вĕсене кайран «Тайăр» поэма пек йĕркелет, статьясем пичетлет, хăйĕн сăввисемпе поэмисен пуххине кăларать, куçару ĕçне кӳлĕнет, Л. Толстойăн «Вăрçăпа мир» романне куçарса кăларас ĕмĕтпе пурăнать.

1 е. п. «Тайăр» поэмăра Тайăр кун-çулĕнчен ытла Миттан хăйĕн шăпи. Кунта тăван чĕлхе теми тĕп вырăнта.

Митта сăнарĕ:

Тăван чĕлхем! Таса хĕлхем
Парсам пăлхавлă чунăма.
Пар чăнлăх, савăнăç, илем,

Пар ирĕк – çутăрах çунма.
Ĕненнисемшĕн çул çинче
Эс – шанчăк çăлтăрĕ ялан.
Тискер тăманлă каçсенче
Йыхравлă чан пек янăран.
Çунат паратăн çамрăка,
Ватта чун канăçĕ кӳрен.
Сӳнсе кĕлленнĕ кăмрăка
Вут кайăк сывлăшĕ кĕртен.

(Митта Ваçлейĕ «Тайăр» ярăмран)

2 е. п. Геннадий Юмарт тĕпчевçĕ хăйĕн «Митта Ваçлейĕн çынлăхĕ» статйинче çапла çырать: *«…Тăван чĕлхе Митташăн – чăнлăх, савăнăç, илем, ирĕклĕх, шанчăк. Паллах, çакă вăл пĕтĕмпех уйрăм çыншăн çеç мар, халăхшăн та çапла, уйрăм çынпа халăхăн танлăхне, ирĕклĕхне пĕлтерет. Çак ыйту пирĕншĕн халĕ те калама çук çивĕч тăрать. Çавăнпа Митта тăван чĕлхе çинчен çыра-çыра хăварни пире наци тивĕçлĕхне ăнкарма пулăшать».*

Митта сăнарĕ:

«Мана тăван чĕлхепе калаçма çăмăлтарах, кунсăр пуçне, маншăн чĕлхе обществăри хутшăну хатĕрĕ çеç мар, чун-чĕре хистевĕсене йӳнеçтерекен хатĕр те. Тăван чĕлхепе калаçнă чух, турра кĕл тума ларнă çын пек, эпĕ канса каятăп».

1 е. п. 1957 çул. Мартăн 6-мĕшĕ. Митта Ваçлейĕ хăйĕн кун кĕнекинче çапла çырса хăварать:

Митта сăнарĕ: Ĕнер 49 тултартăм. Тата çакăн чул пурăнсан çитет. Пурăнас кăмăл темĕн пысăкăш, анчах мехелĕ çавнашкал. Чĕре япăх. Пурнăç тиевне тапса туртни туйăна пуçларĕ.

«Ан тив, муталарĕ хура-хур,
Ан тив, ĕмĕт çитсех каймарĕ,
Çапах каламашкăн систев пур:
Çамрăк ĕмĕр ахаль иртмерĕ»

(В. Митта сăнарĕ пӳлĕмрен тухса каять)

2 е. п. Нумай вӑхӑт тертлӗ пурӑнса хавшанӑ сывлӑхӗ поэта ӗмӗтленнӗ пек ытларах вӗҫме памасть, 1957 ҫулхи июнӗн 10-мӗшӗнче ӗмӗтне сасартӑк татать.

1 е. п. Митта Ваҫлейӗн мӑшӑрӗ Нонна Кирилловна аса илӗвӗнчен

Н. К. Еремеева-Митта сӑнарӗ: «Ваҫлей маншӑн ҫутӑ ҫурҫӗр ҫӑлтӑрӗ пек ҫеҫ курӑнса юлнӑн туйӑнать. Ахӑр саманара унӑн ӗмӗрӗ кӗске пулчӗ. Анчах та вӑл чӑваш халӑх историйӗнче хӑйӗн пархатарлӑ йӗрне хӑварчӗ. Унпа пӗрле пулнӑ вӑхӑта пысӑк телей тесе шутлатӑп. Василий Егорович пурнӑҫа юратакан, тӑван халӑхшӑн, унӑн культуришӗн, чӑваш чӗлхишӗн ҫунсах ҫӗре кӗчӗ. Ку тӗлӗшпе Митта пурнӑҫӗ, ӗҫӗ-хӗлӗ пирӗншӗн пуриншӗн те лайӑх тӗслӗх пулса тӑрать. Унӑн чунӗ кристалл пек тасаччӗ. Вӑл яланах писательсен, композиторсен, художниксен, артистсен, культура ӗҫченӗсен вӑйне пӗр ҫӗре пӗрлештерессишӗн тӑрӑшатчӗ. Вӑл лайӑх ӗҫлекен ҫынсем умӗнче яланах пуҫне таятчӗ, ыррищӗн пӗтӗм чун-чӗререн савӑнатчӗ».

Илемпи *(поэтӑмӑр хӗрӗ аса илӗвӗнчен):* «Эпир, виҫӗ хӗр, аттепе юнашар пурӑнса ӳсеймерӗмӗр, ҫавӑнпа та ун ҫинчен сахал пӗлетпӗр. Ҫав сӑлтава пулах чӑвашла та лайӑх вӗренеймерӗмӗр.

(Сцена ҫинчи пианинона Илемпи пырса уҫать, вылянӑ пек тӑвать (ҫав хушӑра Генрик Венявскин «Полонез «Прощание с Родиной» кӗввине шӑппӑнрах яма юрать).

1957 ҫулхи апрель уйӑхӗнче атте пианино туяннӑ та ун ҫинчен мана ҫыраса пӗлтерчӗҫ. Эпир аппапа иксӗмӗр тахҫантанпах уншӑн тӗмсӗлеттӗмӗр. Тӳссе тӑраймарӑм – хыпар илсенех киле персе ҫитрӗм. Хальхинче эпӗ атте музыкӑна питӗ хаклама пӗлнине ӑнлантӑм. Вӑл классиксен музыкине чӑннипех ӑша хурса йышӑнать, пианино умне те час-часах юрӑ-кӗвӗ калама ларатчӗ. Ун пек чух вара килте чуна ҫӗклентерекен тӑван чӑваш юррисем янӑраса каятчӗҫ. Уйрӑлу умӗн мана вӑл Огиньскин «Полонезне» каласа пама ыйтрӗ. Ҫакӑ пирӗншӗн сывпуллашу полнозӗ пулса юлчӗ - уйӑхран аттем ҫӗре кӗчӗ».

2 е. п. Шел пулин те, Митта Ваҫлейӗ пин юрӑ-сӑвӑ таран ҫырса хӑвараймарӗ. Анчах сӑвӑсене шутпа кӑна хисеплемеҫҫӗ. Вулакана Митта хайлавӗсенчи ытарайми илем илӗртет. Вӑл чӑваш литературипе культуринче паллӑ йӗр хӑварчӗ. Ун ячӗпе республикӑра литература премине йӗркеленӗ, шкулсемпе библиотекӑсем, культура учрежденийӗсем Митта ячӗпе хисепленеҫҫӗ.

1 е. п. Митта Васлейĕн фончĕн тӳпи те пысăк, ун ертӳçи – Илле Арсентьевич Иванов. Çак пултарулăх канашĕ Чăвашлăха аталантарса пырассишĕн чунне парать. Фонда 1983 çулта шăпах вăл пуçарнипе йĕркеленĕ. Унтанпа лауреатсен шучĕ аллăран та иртнĕ. Кам кăна çук пуль вĕсен хушшинче: Тимĕр Акташ, Петĕр Эйзин, Геннадий Айхи, Клара Чекушкина, Марина Карягина, Борис Борлен, Атнер Хусанкай, Василий Павлов, Надежда Кириллова, Ева Лисина тата ыттисем те. Пĕринчен тепри маттуртарах!

2 е. п. Поэт тусĕ Геннадий Айхи Митта премине илнĕ хыççăн çакăн пек йĕркесем шăрçаланă:

Ак, туссем, пĕрле ларатпăр,
Кĕр-кĕрлетпĕр пĕр йышра.
Миттапа пĕрле туятпăр
Пĕр килти пек хамăра.
Çĕнчĕ йăлт Васлей пиччемĕр,
Иртнĕ – манăçми хĕн-хур.
Ĕнтĕ халĕ, тăвансемĕр,
Унăн Премийĕ те пур.
… Янăрать Митта металĕ
Çулсерен янравлăрах.
Унăн Премийĕ, Халалĕ, -
Вăл та пултăр – халăхпах!

(Г. Айхи «Митта премине илнĕ хыççăн калана сăмах»)

1 е. п. Çапла вара, XX ĕмĕр пуçламăшĕнче туптаннă Митта Васлейĕн пултарулăхĕ вулаканăн кăмăлне тыткăна илет, унăн чунĕнче ăшă та çутă шухăш–туйăм çуратать. Поэт ырă ячĕ чăваш халăх историне ĕмĕрлĕхе кĕрсе юлчĕ.

Усă курнă литература

Кĕнекесем

Митта Ваçлейĕ пурнăçĕпе пултарулăхĕ / Г. Юмарт пухса хатĕрленĕ. – Шупашкар : Чăваш кĕнеке издательстви, 1974. – 176 с.

Митта, В. Е. Çак юрра эп ахаль мар юрларăм : сăвăсем, куçарусем / В. Е. Митта. – Шупашкар, 1990. – 173 с.

Митта, В. Е. Кăмăлăмпа шухăшăм / В. Е. Митта. – Шупашкар : Чăвашгосиздат, 1959. – 386 с.

Митта, В. Е. Кăмăлтан : сăвăсем / В. Е. Митта. - Шупашкар : Чăвашгосиздат, 1956. – 152 с.

Митта, В. Е. Кĕрхи илем : сăвăсем, поэмăсем / В. Е. Митта. – Шупашкар : Чăваш кĕнеке издательстви, 1978. – 144 с.

* * *

Давыдов-Анатри, В. И. Митта в моей памяти : повесть-воспоминание / В. Давыдов-Анатри ; [пер. с чуваш. И. Митта]. – Чебоксары, 2003. – 56 с. : портр., фот.

Митта, В. Е. Думы мои, мечты мои : стихи и поэма / В. Е. Митта ; пер. с чуваш. Г. Фролова. – М. : Современник, 1976. – 63 с.

Статьясем

Юхма, М. Тĕпренсе кайнă чĕре // Аваллăх арчинчи ахах / М. Н. Юхма. – Шупашкар, 1997. – С. 16-22.

Ахрат, И. Музыка – Митта Ваçлейĕн пурнăçĕпе ĕçĕ-хĕлĕнче // Çул юхать, юхать… / И. Ахрат. – Шупашкар, 2000. – С. 154–159.

Айăпсăр синкер курнисем : [Митта Ваçлейĕн кĕске биографийĕ] / П. Ялгир хатĕрленĕ // Ялав. – 1989. - № 4. – С. 17.

Аршуткин, Н. «Мĕн чухлĕ çутă ĕмĕт сая кайрĕ» / Н. Аршуткин // Хыпар. – 2005. – 28 раштав.

Егоров, В. Пирĕн Митта : [В. Митта çинчен ытти сăвăçсем мĕн каланине тишкерни] / В. Егоров // Чăваш ен. – 1998. – 6-13 июнь (№ 22). – С. 5.

Дмитриев, В. Ăшă куçлăччĕ, кăмăллă сăн-питлĕччĕ : (Митта Ваçлейне асăнса) / В. Дмитриев // Тантăш. – 1997. – 4 ака. – С. 4.

Илпек, М. Сăваплă ят : [Митта Ваçлейĕ çинчен] / М. Илпек // Чăваш ен. – 1998. – 15-28 ака (№ 15). – С. 5.

Митта, И. Аттем çинчен : [хĕрĕ аса илни] / Илемпи Митта // Хыпар. – 1998. – 5 пуш. – (Сăваплă ят : «Хыпар» кĕнеки. – С. 13).

Петров, К. Хĕвеллĕн çуталать Митта : çуралнăранпа 90 çул çитес умĕн / К. Петров // Хыпар. – 1998. – 13, 18 нарăс.

Сениэль, М. Ссылкăри Митта : [сăвă] / М. Сениэль //Ялав. – 1996. – № 3. – С. 49.

Хлебников, Г. Поэтсен туслăхĕ / Г. Хлебников // Çамрăксен хаçачĕ. – 2007. – 16 кăрлач (№ 6). – С. 11.

Эсрел, С. Ырă кăмăллăччĕ : [Митта Ваçлĕйĕ çуралнăранпа 90 çул çитнĕ май] / С. Эсрел // Канаш. – 1998. – 28 нарăс.

Юмарт, Г. Этем, этеме ан пул ытлашши : Митта Ваçлейĕ çуралнăранпа – 85 çул / Г. Юмарт // Хыпар. – 1993. – 5 март.

Юмарт, Г. Сумлărах чыслар : [Митта Ваçлĕйĕ çуралнăранпа 90 çул çитнĕ май] / Г. Юмарт // Авангард (Патăрьел районĕ). – 1997. – 13 çу.

Юмарт, Г. Çитеймен ĕмĕтсем : Митта Ваçлеĕ вилнĕренпе 40 çул çитнĕ май / Г. Юмарт // Хыпар. – 1997. – 10 çĕртме.

Юмарт, Г. «Çак юрра эп ахаль мар юрларăм…» : Митта Ваçлейĕ çуралнăранпа 90 çул çитнĕ май / Г. Юмарт // Çилçунат. – 1998. – № 3-4. – С. 38.

Юмарт, Г. Митта Ваçлейĕн палăкĕ : сăвă / Г. Юмарт // Çилçунат. – 1998. – № 5. – С. 5.

Юмарт, Г. Митта Ваçлейĕ çуралнăранпа – 90 çул / Г. Юмарт // Канаш. – 1998. – 28 нарăс.

Юмарт, Г. Çĕршыв эмелĕ, илем тӳлемĕ : [Митта Ваçлĕйĕ «Хыпар» хаçатпа туслă пулни çинчен] // Хыпар. – 1998. – 21 кăрлач.

Юмарт, Г. Митта Ваçлейĕн çынлăхĕ / Г. Юмарт // Тăван Атăл. – 2000. – № 3. – С. 68-71.

Юмарт, Г. Хăямата янисене ан манăр… / Г. Юмарт // Çамрăксен хаçачĕ. – 2005. – 3 чӳк (№ 44). – С. 5.

* * *

Афанасьев, П. Митта Василий Егорович // Писатели Чувашии / П. Афанасьев. – Чебоксары, 2006. – С. 269–271.

Алексин, В. О поэте с грустью и любовью / В. Алексин // Советская Чувашия. – 2002. – 15 марта.

Васильев, В. Такая знакомая фамилия Митта / В. Васильев // Советская Чувашия. – 2006. – 17 августа. – С. 6, 15.